

Odatle i kolebanje u nazivu francuskoga filma:

Don Juan je bio žena (Vj. 4. 4. 74. 9.)

Don Juan je bila žena. (VI. 4. 4. 74. 18.)

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.564:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 10. rujna 1984.

Congruence with Different Subject and Nominal Part of the Predicate

This paper deals with the congruence in standard Croatian of the verbal part of the predicate in cases where the subject and the nominal part of the predicate are different in gender, number and person.

ODNOS IMENICA NA *-ITET* I ODGOVARAJUĆIH IMENICA NA *-OST*

Milica Mihaljević

U hrvatskom književnom jeziku postoji velik broj međunarodnih riječi koje se često nazivaju internacionalizmi ili evropeizmi. Posebno ih mnogo ima u stručnom i publicističkom stilu. Ovdje ću se zadržati na primjeru internacionalizama na *-itet*. U Matešićevu odstražnom rječniku¹ zabilježeno ih je 139. Ovaj bi se popis mogao još upotpuniti, vjerojatno zato što nove tudice ulaze neprestano u naš jezik. Matešić npr. ne bilježi *kolektivitet*, *kredibilitet*, *muzikalitet*, *negativitet*, *oportunitet*, a te su riječi potvrđene na radiju, televiziji ili u tisku.

Imenice na *-itet* latinskog su podrijetla, u francuskom svršavaju na *-ité*, u engleskom na *-ity*, a u njemačkom na *-ität*. Kod nas se primaju prema njemačkom izgovoru. Budući da svršavaju na suglasnik, muškog su roda. O riječima na *-itet* već je pisao M. Minović.² On je riječi na *-itet* dijelio prema nekim semantičkim i tvorbenim karakteristikama i prema odnosu s odgovarajućim riječima u drugim jezicima (prvenstveno njemačkom): „U prvoj podskupini biće razmotrene imenice koje su u sh. jeziku primljene u obliku u kome su formirane i u kome se upotrebljavaju u njemačkom jeziku (...). U drugoj podskupini biće razmotreno stanje imenica koje su u srpskohrvatskom jeziku tvorene od sličnih osnova kao i imenice prethodne skupine, ali prvo sh. derivacionom morfemom *-ost*, a onda i sufiksom *-itet*, koje (imenice) također u njemačkom imaju prema sebi oblik

¹ Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Wiesbaden, 1965.

² M. Minović, Internacionalne tendencije u razvoju savremenog srpskohrvatskog književnog jezika, Književni jezik, Sarajevo, 12 (1983), str. 19–34 i O leksičko-semantičkom mikrosistemu tipa aktivnost/aktivitet u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku (u poređenju s ruskim, poljskim i makedonskim jezikom, – tvorbeni aspekt – (Referat za IX međunarodni kongres slavista, Kijev, 1983), Sarajevo, 1981.

na -ät. ...U trećoj podskupini razmatraće se primjeri drugačijeg nastanka, a koje je također zahvatio tvorbeni proces nastajanja oblika na -itet.”³ Te kategorije Minović naziva prema primjerima I. *anuitet*, II. *aktivnost/aktivitet*, III. *poetičnost/poeticitet*.

Naš će pristup biti nešto drugačiji. Analizu ćemo provesti samo u odnosu na hrvatski književni jezik (bez osvrtnja na paralelne oblike u drugim jezicima). Pristup će biti isključivo sinkronijski, tj. neće se uzimati u obzir podrijetlo riječi. Prvenstveno ćemo analizirati odnos riječi na -itet s odgovarajućim riječima na -ost.

Mnoge imenice na -itet imaju tvorbene odnose i u našem jeziku pa imaju usporedne likove izvedene od pridjevnih osnova sufiksom -ost. Zato ćemo sve imenice na -itet prvo podijeliti u dvije skupine:

1) imenice koje nemaju usporednih likova na -ost. Navest ću nekoliko primjera: *admiralitet*, *anuitet*, *ambigvitet*, *antikvitet*, *autoritet*, *bonitet*, *duplicitet*, *entitet*, *epitet*, *fertilitet*, *infertilitet*, *kapacitet*, *komitet*, *kvalitet*, *kvantitet*, *kuriozitet*, *latinitet*, *mediokritet*, *mentalitet*, *mortalitet*, *natalitet*, *nuditet*, *prioritet*, *promiskuitet*, *prosperitet*, *publicitet*, *raritet*, *salinitet*, *specijalitet*, *virginitet*, *virilitet*. Te su imenice u našem jeziku uglavnom netvorbene (tvorbene neprozirne) pa zbog toga nemaju odgovarajući oblik na -ost. Neke, ipak, imaju tvorbene odnose (*admiral-admiralitet*, *general-generalitet*, *latinski-latinitet*), ali zbog nedostatka odgovarajućeg pridjeva na -an (taj je nedostatak uvjetovan semantičkim ili tvorbenim razlozima) nemaju imenicu na -ost.

2) U drugu skupinu idu riječi koje imaju usporedne likove na -ost. Navest ću nekoliko primjera: *aktivitet/aktivnost*, *elektricitet/električnost*, *invaliditet/invalidnost*, *lokalitet/lokalnost*, *negativitet/negativnost*, *senzibilitet/senzibilnost*, *sterilitet/sterilnost*, *suverenitet/suverenost*. Već površan pogled na te primjere uvjerava nas da ta skupina nije jedinstvena. Dok je u nekim primjerima lik na -itet istoznačan s likom na -ost (npr. *sterilitet/sterilnost*), u drugim to nije (*lokalitet/lokalnost*). Stoga je potrebno podijeliti tu skupinu u dvije podskupine: a) lik na -itet istoznačan je s odgovarajućim likom na -ost: *aktivitet/aktivnost*, *aktualitet/aktualnost*, *apsurditet/apsurdnost*, *elasticitet/elastičnost*, *frigiditet/frigidnost*, *graviditet/gravidnost*, *intenzitet/intenzivnost*, *intimitet/intimnost*, *invaliditet/invalidnost*, *muzikalitet/muzikalnost*, *perversitet/perverznost*, *plasticitet/plastičnost*, *popularitet/popularnost*, *radioaktivitet/radioaktivnost*, *realitet/realnost*, *rentabilitet/rentabilnost*, *relativitet/relativnost*, *seksualitet/seksualnost*, *senzibilitet/senzibilnost*, *subjektivitet/subjektivnost*, *suverenitet/suverenost*, *virtuoznitet/virtuoznost*, *vulgaritet/vulgarnost*.

b) lik na -itet ima različito značenje od odgovarajućeg lika na -ost: *ekstremitet/ekstremnost*, *elektricitet/električnost*, *identitet/identičnost*, *lokalitet/lokalnost*, *moralitet* (starija srednjovjekovna vrsta drame u kojoj su lica predstavljala različite kreposti i zloće) / *moralnost*.

Pogledajmo nekoliko primjera:

2 a)

U čemu je onda zapravo, u ovom trenutku kada repertoar ili, pak dobar dio njegovih predstava ukazuje na izvjesni sterilitet, kada se otkazuju probe, odustaje od gotovih

³ V. drugi rad u prethodnoj bilješci, str. 4.

dogotovljenih predstava, kada se daju bombastični, optužujući intervjui – o čemu je riječ. (VI. 3. i 4. XII. 83, 6.)

Kada su se oba mladića našla u lokalu nastalo je zadirkivanje i Zlatko Rain ili netko drugi našalio se na račun invaliditeta Trčića. (VI. 8. III. 84, 16.)

Na tribini će se obrađivati sljedeći sadržaji: principi ponašanja u braku, bračna ljubav, bračni intimitet, vjernost u braku, bračni trokut, bračna ljubomora, seks u braku... (Svijet, 6. I. 84, 37.)

Na žalost, staračko doba je ne samo razdoblje smanjenja općega životnog vitaliteta nego i doba preispitivanja svojih postupaka, odmjerenje uspjeha i neuspjeha, odnosno razmišljanje o općoj životnoj bilanci. (Danas, 5. III. 85, 71.)

... izvođačeva vrst muzikaliteta... (RZ, II, 4. XI. 84, glazbena kritika)

U navedenim rečenicama *sterilitet, invaliditet, intimitet, vitalitet i muzikalitet* mogu biti zamijenjeni sa *sterilnost, invalidnost, intimnost, vitalnost i muzikalnost* bez promjena u značenju.

2 b)

Prilikom posjeta berlinskom Policijskom muzeju bio sam prestravljen i deprimiran – tu su bile fotografije žrtava zločina, zatim samoubojica, degenerika i abnormaliteta svake vrste. (Chaplin, 375.)⁴

Glavnina tih knjiga, premda govori o našim lokalitetima, po literarnom dometu i umjetničkoj istini zadovoljava sve kriterije i na univerzalnom planu. (VI. 9. i 10. III. 85, 12)

Taj čovjekov ekstremitet „uhvatio je na djelu” fotoreporter Hrvoje Knez i kao da kamerom želi reći da noge ne služe samo – hodanju. (VI. 28. i 29. I. 84, 12.)

Modni noviteti za ovu i iduću sezonu (VI. 17. XI. 83, 14.)

Abnormalitet, lokalitet, ekstremitet, novitet ne mogu biti zamijenjeni s *abnormalnost, lokalnost, ekstremnost, novost*. *Abnormalitet* ovdje označava abnormalnog čovjeka, *lokalitet* označava mjesto, *ekstremitet* dio tijela, *novitet* odjevni predmet. Značenje riječi na *-itet* u gornjim je primjerima konkretno, dok je značenje odgovarajuće imenice na *-ost* apstraktno. Imenice na *-ost* označuju osobinu, svojstvo, stanje, a katkada i pojavu svojstvenu pojmu koji se označuje pridjevom u izvedeničkoj osnovi. Imenice na *-itet* mogu označavati osobu, predmet, pojavu, instituciju koja posjeduje svojstvo označeno odgovarajućim likom na *-ost*. *Abnormalitet* je čovjek koji ima svojstvo abnormalnosti, *ekstremitet* je dio tijela koji ima svojstvo ekstremnosti, *deformitet* je dio tijela koji ima svojstvo deformiranosti itd. Ipak, takvo objašnjenje nije uvijek moguće. Za *lokalitet* npr. ne možemo reći da ima svojstvo lokalnosti. U činjenici da imenice na *-itet* mogu imati i apstraktno i konkretno značenje, dok imenice na *-ost* mogu imati samo apstraktno značenje, leži uzrok moguće različitosti značenja likova na *-itet* i na *-ost*. Zbog toga riječ

⁴ Ch. Chaplin, Moj život, preveo Radovan Stipetić, Matica hrvatska, Zagreb, 1966.

na *-itet* može imati više značenja (konkretno i apstraktno) ili samo jedno značenje (konkretno ili apstraktno). U prvom slučaju riječ na *-itet* može značiti isto što i riječ na *-ost*, ali uz to značenje može imati i drugo značenje koje riječ na *-ost* nema i ne može imati:

- a) *Struktura sukoba pokušala se prikazati kao identitet cilja, različitost sredstava.* (Lasić, 6.)⁵
 b) *Tajan će ostati samo njihov identitet.* (VI. 8. II. 84, 18.)
 a) *To je uvijek bio i ostao u prvome redu s p e c i j a l i t e t muškaraca.* (Svijet, 31. VIII. 84, 27.)
 b) *Nježno i slasno kunićje meso koje slovi kao gurmanski specijalitet, ali i kao dijetno meso, jer ne sadržava kolesterol, u nas do sada nije imalo veću ulogu u prehrani.* (VI. 3. i 4. XII. 83,9.)

U rečenicama označenim sa a) *identitet* se može zamijeniti s *identičnost*, a *specijalitet* sa *specijalnost* bez promjene u značenju. U rečenicama b) takva zamjena nije moguća.

Elektricitet može označavati isto što i *električnost*, tj. može označavati stanje, ali se češće upotrebljava u značenju fizičke pojave, električne struje. U tom značenju *elektricitet* nije istoznačan s *električnost*, ali *elektricitet* posjeduje svojstvo električnosti.

Katkad riječ na *-itet* samo u nekim kontekstima (značenjima) može biti zamijenjena riječju na *-ost* iako je u oba konteksta značenje riječi na *-itet* apstraktno:

Da bi se takve greške mogle otkriti i popraviti često se upotrebljava tzv. provjera (ispitivanje) pariteta. Binarni podaci šalju se pri svakom prijenosu tako da postoji na primjer paran broj jedinica. (Smiljanić, 30.)⁶

Prvi je stigao iz sudačke organizacije Slovenije i njime se traži da na „A” listu ide po jedan sudac iz Slovenije i Hrvatske (...), a drugi je iz MOKSOJ-a, malo modificiran, prema kome bi se prihvatio p a r i t e t (1:1) samo ako Slovenija ima suca rangiranog među prvih petnaest (...)! (VI. 24. XI. 83,12.)

Dok u prvoj rečenici *paritet* može biti zamijenjen s *parnost*, u drugoj takva zamjena nije moguća.

Možemo zaključiti da u skupini 2 b) riječi na *-itet* i *-ost* nemaju potpuno različito značenje. Njihova se značenja ili jednim dijelom preklapaju, ili riječ na *-itet* (čije je značenje uglavnom šire, jer može biti i konkretno i apstraktno) obuhvaća i značenje koje ima odgovarajuća riječ na *-ost*.

Ako je riječ na *-itet* istoznačna s riječju na *-ost* (skupina 2 a) ili ako se upotrebljava u onom od svojih značenja koje je istoznačno s značenjem riječi na *-ost* (u skupini 2 b), u biranijim se tekstovima preporuča upotreba domaće riječi na *-ost*. To posebno vrijedi u nazivlju jer nam tu istoznačnice nisu potrebne, a kad već biramo, bolje je da to bude riječ domaćeg podrijetla. Osim toga, u nazivlju je bitna jednoznačnost i preciznost naziva, pa je bolje višeznačne (ili potencijalno višeznačne) nazive na *-itet* skupine 2 b u apstraktnom značenju (ako je jednako značenju riječi na *-ost*) zamijeniti s odgovara-

⁵ S. Lasić, Sukob na književnoj ljevici, Liber, Zagreb, 1970.

⁶ G. Smiljanić, Osnove digitalnih računala, Školska knjiga, Zagreb, 1980.

jućom riječju na *-ost*. U konkretnom se značenju riječ na *-itet* može ili zadržati ili zamijeniti nekom drugom riječju domaćeg podrijetla.

Netvorbene riječi (skupina 1) ne mogu biti zamijenjene odgovarajućom riječju na *-ost* jer takve riječi u našem jeziku nema, ali katkad riječ na *-itet* odgovara riječi domaćeg podrijetla neke druge osnove. Navest ću nekoliko primjera; *afinitet/sklonost*, *ambigvitet/dvosmislenost*, *dualitet/dvojtvo*, *hiperaciditet/prekiselost*, *imortalitet/besmrtnost*, *komitet/odbor*, *mortalitet/smrtnost*, *prioritet/prednost*, *prosperitet/blagostanje*, *raritet/rijetkost*, *salinitet/slanost*, *univerzitet/sveučilište*, *virginitet/djevičanstvo*, *virilitet/muškost*. Ponekad je takvo preklapanje u značenju samo djelomično zbog velike širine i raznolikosti značenja riječi na *-itet*. *Raritet* u svom apstraktnom značenju odgovara domaćoj riječi *rijetkost*, ali *raritet* može također označavati i rijedak predmet (konkretno značenje). *Prioritet* u svom apstraktnom značenju odgovara prednosti, ali može označavati i čovjeka (ili stvar) koji ima prednost (konkretno značenje).

Posebno mnogo značenja ima riječ *kapacitet*. U apstraktnom značenju može označavati sposobnost (fizičku ili duševnu), nosivost (npr. broda, kamiona), obujam, doseg, zapreminu itd. *Kapacitet* često nalazimo u nazivlju mnogih struka. Navest ću nekoliko primjera iz najnovijih rječnika: računalne znanosti: *kapacitet glavne memorije*, *kapacitet kartice* (od njega je izveden i pridjev *kapacitetni* – *kapacitetna memorija*, *kapacitetni detektor*),⁷ automatizacija: *kapacitet zapornog stroja*, *kapacitet titrajnog kruga*,⁸ klimatizacijska i rashladna tehnika: *kapacitet rashladnog prijevoza*, *toplinski kapacitet* (od njega je izveden i pridjev *kapacitetski* u *kapacitetski pokazivač*).⁹ U svom konkretnom značenju *kapacitet* označava (sposobnog) čovjeka, stručnjaka kao i prostoriju, zgradu, sobu (*smještajni kapaciteti*, *tvornički kapaciteti*, *hotelski kapaciteti*). Jasno je da se jednom domaćom riječju ne može zamijeniti sva raznolikost značenja riječi *kapacitet*.

Od netvorbenih imenica na *-itet* mogu se tvoriti izvedenice sufiksom *-ost*. Npr. u knjizi J. Silića *Od rečenice do teksta*¹ jedno poglavlje nosi naslov *Ambigvitetnost kontekstualno neuključenih rečenica*. Od imenica na *-itet* tvore se pridjevi na *-itetni* (npr. *prioritetni zadaci*).

Na kraju možemo zaključiti da se internacionalizmi na *-itet* u svom apstraktnom značenju najčešće poklapaju sa značenjem odgovarajućih riječi na *-ost*. Međutim, kad riječ na *-itet* ima konkretno značenje, kad označuje osobu, biće, predmet itd., značenje joj se razlikuje od značenja odgovarajućeg lika na *-ost*. Zbog toga riječi na *-itet* ne možemo automatski zamjenjivati s riječima na *-ost*, već treba uzimati u obzir značenja svakoga takvoga para riječi.

⁷ Obrada podataka i programiranje, Tehnička knjiga, Zagreb, 1984.

⁸ Automatizacija, Tehnička knjiga, Zagreb, 1984.

⁹ Klimatizacijska i rashladna tehnika, Tehnička knjiga, Zagreb, 1983.

¹⁰ J. Silić, *Od rečenice do teksta*, SNL, Zagreb, 1984.

S a ž e t a k

Milica Mihaljević, Istraživački centar JAZU, Zagreb
UDK 801.3:808.62, izvorni znanstveni članak,
primljen za tisak 3. travnja 1985.

The relationship of nouns ending in -itet to the corresponding nouns in -ost

The article discusses the relationship of nouns ending in *-itet* in standard Croatian to the nouns of the same stem but with the native suffix *-ost*.

O S V R T I

O OBLIKU NEOLOGIZMA
O J K O N I M

Opće je poznato da tudice grčkog podrijetla nisu ušle u hrvatski književni jezik sa svojim izvornim izgovorom, nego smo ih preuzeli preko latinskog jezika onako kako su se izgovarale u tom jeziku, i to ne po antičkom, već po kasnijem tzv. tradicionalnom izgovoru. To, naravno vrijedi i za vlastita imena. Jedna od glavnih razlika između staroga grčkog izgovora i tradicionalnog latinskoga očituje se u izgovoru diftonga *ai* i *oi*. Ti su se diftonzi u latinskom kasnijem izgovoru monofonizirali i izgovarali kao *e*.

Prvi od trojice velikih grčkih tragičkih pjesnika zove se kod nas *Eshil* iako mu je izvorni grčki oblik imena *Aischylos*; poznati tragični lik iz grčkoga tebanskog mita kod nas je Edip, a u grčkom *Ojdipus* (*ojdao* činim da nešto nabrekne + *pus* noga, jer je kao nejak dijete bio izložen probodenih nogu koje su od toga otekle, pa *Ojdipus* označuje osobu otečenih nogu), najstarijeg pisca grčkih basana nazivamo *Ezop*, a izvorni je oblik *Ajsopos*; trojanski junak po kojem je Vergilije nazvao svoj junački ep zvao se grčki *Ajnejas*, a mi ga po kasnijem la-

tinskom izgovoru zovemo *Eneja*. Takva je praksa kod nas dosljedno provedena i kod grčkih i kod latinskih vlastitih imena, pa govorimo Cecilije ne Kajkilije, Emilije ne Ajmilije, Cezar ne Kajsar, Fedro ne Fajdro, Mecenat ne Majkenat, Palemon ne Palajmon i dr.

Takav izgovor nalazimo i kod općih imenica: od gračkog *ojdema* (oteklina) kod nas *edem*; sve složenice kojima je prvi dio grčka imenica *hajma* (krv) izgovaraju se s početnim *he-*, a ne *haj-*, npr. *hematom*, *hemoragija*, *hemofilija*. Kad bi se istom danas pojavila kod nas potreba da se iz grčkoga stvori stručni naziv za nauku o krvi, zacijelo se ne bi uzeo oblik *hajmatologija*, premda je bliži grčkome, nego *hematologija*, koji, usput budi rečeno, već davno postoji.

Medu tudicama iz grčkog jezika ima nekoliko složenica kojima je prvi dio grčka imenica *ojkos* s temeljnim značenjem „kuća”, isp. grč. *ojkonomos* (upravitelj doma), *ojkonomia* (gospodarstvo), *ojkumene* (naseljena zemlja). Prema tradicionalnom latinskom izgovoru te složenice kod nas glase: *ekonom*, *ekonomija*, *ekumena*. Dosljedno tome, i stručni termini stvoreni u novije vrijeme kojima